

Editör

Doç. Dr. Rifat Atay

DİN FELSEFESİ

Yazarlar

Doç. Dr. Ahmet Çapku
Dr. Öğr. Üyesi Apdullah Pakoğlu
Dr. Öğr. Üyesi Elifnur Erkan Balcı
Dr. Öğr. Üyesi Ergin Ögcem
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özkan
Dr. Öğr. Üyesi Hakan Hemşinli
Dr. Öğr. Üyesi Haydar Dölek
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Şimşek
Dr. Öğr. Üyesi M. Necip Yılmaz
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Karakuş
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Çakmak
Dr. Öğr. Üyesi Necati Demir
Dr. Öğr. Üyesi Okan Bağcı
Dr. Öğr. Üyesi Rıza Bakış
Dr. Öğr. Üyesi Yakup Akyüz

Editör

Doç. Dr. Rifat Atay

DİN FELSEFESİ

Yazarlar

Doç. Dr. Ahmet Çapku
Dr. Öğr. Üyesi Apdullah Pakoğlu
Dr. Öğr. Üyesi E. Nur Erkan Balcı
Dr. Öğr. Üyesi Ergin Ögcem
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özkan
Dr. Öğr. Üyesi Hakan Hemşinli
Dr. Öğr. Üyesi Haydar Dölek
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Şimşek
Dr. Öğr. Üyesi M. Necip Yılmaz
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Karakuş
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Çakmak
Dr. Öğr. Üyesi Necati Demir
Dr. Öğr. Üyesi Okan Bağcı
Dr. Öğr. Üyesi Rıza Bakış
Dr. Öğr. Üyesi Yakup Akyüz

Editor
Doç. Dr. Rifat Atay
Din Felsefesi

ISBN: 978-605-9498-43-2

Kitapta yer alan bölümlerin sorumluluğu yazarlarına aittir

1. Baskı 2019

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları Lisans Yayıncılığa aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik veya başka yöntemlerle çoğalınmaz, basılmaz ve dağıtılamaz.

Atabasım San. ve Tic. A.Ş..

Lisans Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Tabrakale Mah. Hicret Sokak No:8/A
Avcılar-İSTANBUL
e-posta : lisans@lisansyayincilik.com.tr
www.lisansyayincilik.com.tr

ÖNSÖZ

Din felsefesi, en genel haliyle, dini iddiaların felsefe tarafından ircelemesi ve tartışılmasıdır. Daha özeldense, dini düşüncenin felsefi açıdan rasyonel, objektif, tutarlı ve kapsamlı olarak ele alınmasıdır. Böyle bakıldığında, din felsefesi genel felsefenin bir alt dalıdır; nasıl ki hukuk felsefesi, eğitim felsefesi, bilim felsefesi felsefeye aittir din felsefesi de felsefeye aittir. Doğal olarak, Antik Çağ'dan günümüze doğru filozofî din felsefesinin konularına dair belli görüşler ve düşünceler ortaya koyduğu malumdur. Bu yaklaşımın bir uzantısı olarak, Batı ülkelerinde felsefe bölümlerinin neredeyse tamamında din felsefesinin okutulması bir gelenek haline gelmekle kalmamış aynı zamanda başarılı din felsefecilerinin çoğu da felsefe bölümlerinde çalışmalarını sürdürmüşler ve sınırdır mektediler.

Din felsefesinin Türkiye'deki durumunu ise maalesef neredeyse ter yünde gelişmiştir. Sanki adından yola çıkılarak, felsefe bölümlerinin aşağı yukarı tamamında din felsefesi bir ders olarak görülmeyeceği gibi hocaların büyük çoğunluğu da din felsefesi konuları ile pek ilgilenmemektedir. Bu açıdan din felsefesi ilahiyat fakültesi müfredatı ve ilahiyatçıların dışına çıkmamış gibi görünmektedir. Halbuki, din felsefesi ne ilahiyatçıların ne de felsefecilere bırakılacak kadar sınırlı bir alandır. Aksine dinle ilgili lenen herkesin merak ettiği çoğu temel soru/sorun din felsefesinin temel ilgi alanını oluşturmaktadır.

Bu soruların kısmını bir tartışmasını oluşturan kitap, konu ile ilgili olan her seviyeden insana hitap edecek şekilde akademik bir dil ve üslup ile yazılsa da okurun kendi başına anlayabileceği ve sonrasında da ilgisi ne göre detaylandırabileceği bir sisteme göre oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımın sonucu olarak, konunun tamamen yabancı olan kimse için bile aklına takılabilecek açılış soruları ile başlayan bölümler, anahat kavramların sunumu ile devam etmektedir. Akabinde, konular imkân nispetinde tarafsızlık ölçütleri çerçevesinde sunulmuş ve tartışılmış, özet kaynakça ve ileri okuma önerileri ile sonlandırılmıştır.

Bölmelerin sıralanmasında, önce (1) *din felsefesinin ne olduğu* ortaya konulmaya çalışılmış, devamında ise günümüzde din felsefesinin en can alıcı sorunu olan, (2) *dinlerin çoğu* problemine değinilmiştir. Sonrasında, hemen her dinde yer alan *Tanrı* ya da *Mahlak Gereklik* inancı etrafındaki tartışmalar lehte ve aleyhte sunulan delillerle özetlenmiştir. Bu bağlamda tartışmaların, okuyucu kitlesinin göğünluğunun kültür çevresi ve düşünce dünyasının aşına olduğu monoteist Tanrı düşüncesi merkeze alınarak yürütüldüğü hatırlatılmıştır. Lehte sunulan delilleri, sırasıyla, (3) *ontolojik*, (4) *kozmojik*, (5) *teleolojik*, (6) *ahlak* ve (7) *dini tecrübe* kanıtları oluşturmuş; aleyhteki iddialar babında da (8) *kötülük problemi* ve (9) *ateizme* değinilmiştir. “Eğer var ise bu Tanrı nasıldır?” sorusuna cevap olarak (10) *din dili*, (11) *şifahat* ve (12) *Tanrı tasavvurlarına* yer verilmiştir. Son olarak, insanın nihai kaygısının ayrılmaz parçası olan (13) *ölim* ve *somrası* konusu, (14) *din-bilim çatışması*, (15) *din-sanat* ve *estetik ilişkisi* ve nihayet (16) *din-ahlak* etkileşimi irdelenmiştir.

Metin varsa yorum hep vardır ve olacaktır. Nihai kerte, dini kaynakların bir yorumu olan dini düşünce açısından din felsefesinin sunduğu imkanların ne kadar önemli olduğunu görmek zor değildir. Bu imkanlar dindarlar için olduğu kadar, dinle ilgilenmeyenler için de mühim fırsatlardır; en azından birbirimizi anlama yolunda denemesi ve geliştirilmesi gereken temel araçlardır. Bu vesileyle, böyle bir kitabın ortaya çıkmasına vesile olan başta bölüm yazarları meslektaşlarına ve bu çalışmanın organizasyonundan ile bütün aşamalarını yürüten yayınevi çalışanlarına, metni baştan sona okuyarak katkı sağlayan mesai arkadaşlarım ve öğrencilerime teşekkür eder, okuyuculara din felsefesinin düşünce dünyasında zevkli bir yolculuk temenni ederim.

İstanbul, 2019

Editör
Doç. Dr. Rifat Atay

İÇİNDEKİLER

Önsöz

III

Bölüm 1 DİN FELSEFESİNE GİRİŞ

11

1.1. Din Felsefesinin Tarihçesi

1.1.1. Batı'da Din Felsefesi

1.1.2. Türkiye'de Din Felsefesi

1.2. Din Felsefesinin Tanımı

1.3. Din Felsefesi Yapma Biçimleri

1.4. Din Felsefesinin Kapsamı/Konuları

1.5. Din Felsefesinin Amacı

1.6. Din Felsefesinin Diğer Din Bilimleri ile İlişkisi

1.6.1. Din Felsefesi-Kelam/Teoloji

1.6.2. Din Felsefesi-Dinler Tarihi

1.6.3. Din Felsefesi-Psikoloji/Din Psikolojisi

1.6.4. Din Felsefesi-Sosyoloji/Din Sosyolojisi

Yararlanılan Kaynaklar

25

Bölüm 2

DİNLERİN ÇEŞİTLİDİĞİ SORUNU: DIŞLAYICILIK, ÇOĞULCULUK VE KAPSAYICILIK

27

2.1. Dinsel Dışlayıcılık

30

2.2. Dinsel Çoğulculuk

35

2.3. Dinsel Kapsayıcılık

38

Yararlanılan Kaynaklar

48

Bölüm 3

ONTOLOJİK DELİL (VARLIK DELİLİ)

51

3.1. Etimolojik Kavram Analizi

52

3.2. Ontolojik Delilin Tarihçesi

53

3.2.1. Batı Düşüncesinde Ontolojik Delil Tartışmaları

53

3.2.2. İslam Düşüncesinde Ontolojik Delil Tartışması	57
3.3. Ontolojik Delile Getirilen Eleştiriler ve Mahiyeti	58
Yararlanılan Kaynaklar	64

Bölüm 4 KOZMOLOJİK DELİLLER

4.1. Kozmolojik Delillere Genel Bakış	68
4.2. İslâm Düşüncesinde Kozmolojik Deliller	71
4.3. Kozmolojik Delillerin Çeşitleri	72
4.3.1. Hudûs Delili	74
4.3.2. İmkan Delili	80
4.3.3. Yeter Neden İlkesi	84
4.4. Kozmolojik Delillere Yöneltilen Eleştiriler	87
Yararlanılan Kaynaklar	90

Bölüm 5 GAYE VE NIZAM DELİLİ

5.1. Gaye ve Nizam Delili	94
5.2. Tarihsel Süreçte Gaye ve Nizam Delili	94
5.3. Gaye ve Nizam Deliline Yöneltilen Eleştiriler	98
5.4. Gaye ve Nizam Deliline Yöneltilen Eleştirilerin Bilimsel Gelişmeler Sonucunda Etkisini Yitirmesi	100
Yararlanılan Kaynaklar	105

Bölüm 6 AHLAK DELİLİ

6.1. Kavramsal Açıklamalar	108
6.2. Tarihsel Açıklamalar	109
6.3. Kant'ın Ahlak Delili	111
6.4. Ahlak Delilinin Zorunlu Üç Önermesi/Postulatu	113
6.5. Delilin Eleştirisi	116
6.6. Kant Sonrası Ahlak Delilleri	119
Yararlanılan Kaynaklar	122

Bölüm 7 DİNİ TECRÜBE DELİLİ

7.1. Dini Tecrübenin Mahiyeti	126
7.2. Dini Tecrübenin Dil Boyutu	128

7.3. Dini Tecrübe ve Misticizm	129
7.4. Epistemik Boyutu	130
7.5. Bir Delil Olarak Dini Tecrübe	137
Yararlanılan Kaynaklar	139

Bölüm 8 KÖTÜLÜK SORUNU

8.1. Kötlülük Sorununun Mahiyeti	147
8.2. Mantıksal Tutarsızlık Eleştirisi	147
8.3. Kanıtta Dayalı Eleştiri	147
8.4. Kötlülük ve Teodise	151
8.4.1. Augustin'e'ci Teodise ve Özgür İrade Savunması	151
8.4.2. Ruh Olgunlaştırma Teodisesi	156
8.4.3. Süreççi Teodise	158
8.5. Kötlülük Problemine Yönelik Diğer Çözüm Önerileri	159
Yararlanılan Kaynaklar	167

Bölüm 9 ATEİZM VE ELEŞTİRİSİ

9.1. Ateizmin Tanımı ve Mahiyeti	170
9.2. Ateizm Psikolojisi	172
9.3. Ateizmin Çeşitleri	178
9.3.1. Mutlak Ateizm	178
9.3.2. Teorik Ateizm	178
9.3.3. Pratik Ateizm	179
9.3.4. İlgisizlerin Ateizmi	180
9.3.5. İdeolojik Ateizm	180
9.4. Ateizmin Argümanları ve Eleştirisi	181
9.4.1. Maddenin Ezeliliği ve Eleştirisi	182
9.4.2. Kötlülük Problemi ve Eleştirisi	182
9.4.3. Mantıksal Pozitivizm ve Eleştirisi	186
9.4.4. Evrim Teorisi ve Eleştirisi	187
9.4.5. Psikolojik-Sosyolojik Argümanlar ve Eleştirisi	189
9.4.6. Tanrısız Ahlak ve Eleştirisi	192
Yararlanılan Kaynaklar	195

Bölüm 10 DİN DİLİ

10.1. Din Diline Giriş	202
10.1.1. Din Dilinin İmkânı	202
10.1.2. Din Dilinin Mahiyeti	204

10.1.3. Din Dilinin Yapısı	204
10.2. Din Dilinde Anlatım Biçimleri	206
10.2.1. Teşbihi Dil	206
10.2.2. Tenzihî Dil	207
10.2.3. Temsili (Analojik) Dil	208
10.2.4. Sembolik Dil	210
10.2.5. Mitolojik Söylem ve Kıssalar	212
10.3. Din Diline Eleştirel Yaklaşımlar	214
Yararlanılan Kaynaklar	218

Bölüm 11 TANRININ ŞEATLARI

11.1. Basitlik ve Birlik	224
11.2. Ezelilik-Ebedilik	226
11.3. İlim	228
11.4. İrade, Kudret ve Yararlanma	230
11.5. Zorunluluk	234
11.6. Aşkınlık-İçkinlik	235
Yararlanılan Kaynaklar	238

Bölüm 12 TANRI TASAVVURLARI

12.1. Tanrı Tasavvurlarına Genel Bir Bakış	242
12.2. Teizm	242
10.3. Deizm	244
10.4. Panteizm	250
10.5. Panenteizm	256
Yararlanılan Kaynaklar	260

Bölüm 13 ÖLÜM VE SONRASI

13.1. İnsan ve Ölüm	267
13.1.1. Ölüm Korkusu	269
13.1.2. Ölüm Ötesi	273
13.2. Ölüm Ötesine Dair Delillendirmeler	277
13.2.1. Nefsin Ölümsüzlüğü	277
13.2.2. Objektif Ölümsüzlük	278
13.2.3. İnsanın Nihai Gayesi	278
13.2.4. Ahlak ve Ölimsüzlük	279

13.3. Ölüm Sonrası Diriliş/Yeniden Varoluş	279
13.3.1. Tenasüh (Yeniden Doğuş)	280
13.3.2. Kişisel Kimlik ve Dirilişin Keyfiyeti Problemi	283
13.3.2.1. Kişisel Kimlik Sorunu	283
13.3.2.2. Aynı Bedenle Diriliş	284
13.3.2.3. Benzer Bedenle Diriliş	285
13.3.2.4. Gölge veya Semavi Bedenle Diriliş	286
13.3.3. Ölüm Sonrası Halleri	287
Yararlanılan Kaynaklar	290

Bölüm 14 DİN-BİLİM İLİŞKİSİ

14.1. Bilim Kavramı	294
14.1.2. Bilim ve Nitelikleri	297
14.1.2.1. Bilimin Progressive (İlerlemeci) Niteliği	297
14.1.2.2. Bilimin Mutlakçı Değil Göreceli Yaklaşımı	297
14.1.2.3. Bilimin Niteli Değil Nicel Olanı Öncellemesi	298
14.2. Din ve Bilim	299
Yararlanılan Kaynaklar	308

Bölüm 15 DİN SANAT VE ESTETİK İLİŞKİSİ

15.1. Genel Olarak Estetik ve Sanat	31
15.2. Din – Sanat İlişkisi	31
15.3. Dinin Sanata ya da Sanatın Dine Etkisi	31
15.4. Sanatın Dini Değeri	32
15.5. Estetik Tecrübe Delili	32
15.6. İslam Sanatı	32
Yararlanılan Kaynaklar	32

Bölüm 16 DİN VE AHLAK İLİŞKİSİ

16.1. Dine Dayalı Ahlak	32
16.2. Din ve Ahlakın Birbirinden Bağımsızlığı	32
16.3. Ahlakî Değerleri Teyrik Edici Rolü	32
16.4. İslam Dini ve Ahlak İlişkisi	32
16.5. Hristiyanlık ve Ahlak İlişkisi	32
Yararlanılan Kaynaklar	32